

TÜRKİYE'DE PARTİ İÇİ DEMOKRASİ OLGUSUNUN GELİŞİMİ

Gökhan DÖNMEZ*

ÖZET

Siyasi partiler, demokrasinin vazgeçilmez unsurlarıdır ve bir program etrafında toplanarak siyasi iktidarı elde etme ya da paylaşma amacını güderler. Parti içi demokrasi de bir siyasal partide demokratik bir yönetimin kurulmasına ve karar sürecinde katılımın artmasına katkı sağlar. Bu çalışmada ilk olarak parti içi demokrasi olgusunun ortaya konulmuş ve Türkiye'de parti içi demokrasinin gelişimi ele alınmıştır. Bu doğrultuda Türkiye'de parti içi demokrasinin gelişmesini engelleyen faktörler vurgulanmaya çalışılarak sonuç bölümüne ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Siyasi Parti, Demokrasi, Parti İçi Demokrasi

DEVELOPMENT OF IN-PARTY DEMOCRACY IN TURKEY

ABSTRACT

Political parties which is the indispensable factor of democracy are institution that have continuous organization to aim sharing or having the power. In-party democracy contributes the establishment of democratic thought and increasing the participation at the process of decision. In this study, firstly, as a concept of in-party democracy were studied then the development of in-party democracy in Turkey were discussed. In that direction, factors that impede the development of in-party democracy in Turkey are emphasized and reached to the result section.

Key Words: Political Party, Democracy, In-Party Democracy

---

* Yrd. Doç. Dr. Bitlis Eren Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi, gdonmez@beu.edu.tr

GİRİŞ

Günümüz siyaseti tek bir kişi değil, birçok kişinin ortaklaşa çalışmasıyla yürütüldüğü için bu kişiler arasında demokrasinin temel esas olarak ele alınması gerekmektedir. Nitekim demokratik yönetimlerin etkili olabilmesi için parti içi yönetimlerinde demokratik bir esasa dayanması çok önemli bir konudur.

Esasen parti içi demokrasinin yukarıda belirtildiği şekilde işlemesi gerekirken çeşitli çıkar çevreleri ve baskı gruplarının etkisinde kalan siyasi partilerin içyapılarının demokratikliği tartışmaya açık bir konudur. Bu sebeple günümüz partilerine karşı kamuoyunun güveni azalmaktadır.

Aynı zamanda parti içlerindeki demokratik oluşumun desteklenmemesi sonucu liderler putlaştırılmaktadır. Bu konunun üstesinden gelinmesi sonucunda, işleyiş demokratik sistemin güçlenmesine katkıda bulunacaktır.

Konusu “Türkiye’de Parti İçi Demokrasi Olgusunun Gelişimi” olan bu çalışma yukarıda anlatılanların temeline dayanarak üç ana bölüm altında incelenmiştir. Birinci bölümde, parti içi demokrasi olgusu, incelenmiştir. İkinci bölümde Türkiye’de parti içi demokrasinin gelişimi, üçüncü ve son bölümde Türkiye’de parti içi demokrasinin gelişmesini engelleyen faktörler vurgulanmaya çalışılarak sonuç bölümüne ulaşılmıştır.

PARTİ İÇİ DEMOKRASİ KAVRAMI

Çoğulcu ve katılımcı parlamenter rejimin demokratik ilke ve yöntemleri parti içi demokrasiyi gerekli kılmaktadır. Bir bütün olarak, sosyal ve kültürel unsurlar demokrasi içinde büyük önem arz etmektedir. Zira “sosyal alanda, çeşitli sosyal grup ve tabakaların oluşması, kültürel alanda ise yine bu ortam içinde oluşup gelişen değer norm ve davranış kalıpları ortaya çıkmaktadır.”¹

Bu nedenle, parti içinde düzenli bir değerler sistemini ortaya koyabilmek özümsemiş değer norm ve davranış kalıpları ile mümkündür. Parti içi demokrasiyi hırs ve kavga ile dolu fikir düşünce ve davranış bağından yoksun hakaret, dedikodu, yalan gibi antidemokratik ilke ve yöntemlere bağlı yürütmek gereklidir. Ancak, partideki kişi ve grupların ortak değer ve davranışları sonucu parti içi demokrasi gündeme gelebilmektedir.

Batılı anlamda demokrasinin yerleşebilmesi için siyasi partilerin fonksiyonel hale gelebilmesi, milli iradenin parlamentoya tam yansiyabilmesi ve demokratik örgüt yapısı içinde tartışma ortamının yaratılarak çoğulculuk esasına dayanan geniş katılımlı siyasal kararların alınabilmesi, adil eşit ve özgür seçimlerle lider teşkilat ve adaylar belirlenerek demokratik uygulama yöntemlerinin bulunması ancak “parti içi demokrasi”nin varlığı ile mümkündür. Parti içi demokrasi öncelikle bir süreç olmakla birlikte; bu sürecin işleyebilmesi için belirli unsurları taşıyabilmesi bir önkoşul olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu önkoşulların başında siyasi

---

¹ Hüsnü Erkan “Türkiye’de Demokrasinin Ekonomik Temelleri ” **Türkiye’de Demokrasi ve Demokrasi Kültürünün gelişmesi**, Demokrasi Vakfı ve Atatürk İlkeleri İnkılapları Tarihi Enstitüsü ortak yayını, İzmir 1990, s.85.

partilerdeki oligarşik eğilimlerin ve siyasi partiler üzerindeki baskıları ortadan kaldırılması ile hukuki düzenlemelerin yerine getirilmesi gerekmektedir.²

Bu unsurların içindeki hukuki düzenlemelerin özel bir önemi vardır. Çünkü düzenlemeye esas olan anayasa hükmü düzenlemenin sınırını belirlemekte; düzenlemenin esasları siyasi örgütün yeni partilerin işleyişini ortaya çıkarmaktadır. Kısacası, partilerin kuruluşundan üyelik kriterlerine, meclis gruplarından adayların belirlenmesi yöntemlerine, mali düzenlemelerden, disiplin işlerine kadar her şey hukuki düzenlemelerle, partilerin iç düzenini şekillendirmektedir.

Buna göre parti içi demokrasinin tanımını şu şekilde yapabiliriz; “*Siyasi partilerin örgüt içi düzenlerinin demokrasi esaslarına uygun hukuki düzenlemelerle sınırlarının çizilerek, partilerdeki oligarşik eğilimlerin ve baskıların ortadan kaldırılması, demokratik örgüt yapısının kurularak lider, teşkilat, organlar ve adayların demokratik yöntemlerle belirlenmesi ve karar mekanizmasının aşağıdan yukarıya oluşturulması sürecine parti içi demokrasi diyebiliriz.*”³ Aynı şekilde Yanık da parti içi demokrasiyi, “Partinin iç işlerinde demokrasi ilkelerinin uygulanması” şeklinde tanımlamıştır.⁴

Siyasal muhalefet, yüzyılları kapsayan gelişme ve aşamalardan sonra; batı demokrasilerinde kurumsallaşmış siyasi mekanizmanın adeta kalbi olmuştur. Temsili sistemlerde, iktidara gelebilme seçimlere bağlı, kamuoyunun tercihi doğrultusunda olduğundan; iktidarların değişebilirliği esasına göre azınlık ve çoğunluk mutlaka uyum içinde siyasi iktidarın işleyişi sağlanacaktır. Bugün, hükümet olanlar gelecek seçimde muhalefet olabilirler. Onun için çoğunluk karşısındaki siyasi muhalefet de seçmenlerin oyları ile parlamentoya taşındığından her iki tarafta milli iradeyi temsil ederler. Anayasal organ içinde önemli yer işgal ederek demokratik rejimi işletirler.⁵ Tanilli de Tunaya gibi siyasi muhalefetin önemine değinmekte; muhalefetin gelecek seçimlerde çoğunluk sayılabilmesi sonucu iktidar alternatifi kimliğini taşıdığından, “demokrasi de çoğunluk ile muhalefetin, yetkilerde değil ama haklarda birbirine eşit” olduğunu ileri sürmektedir.⁶

Rejimin sağlıklı işleyebilmesi demokrasinin bira araç olarak toplumda ortak bir değer oluşturması için de öncelikle parti içi demokrasi gereklidir. Toplumun demokratik kültürü ancak bu yolla oluşturulabilmekte ilke ve yöntemler belirlenmektedir. Yönetimlerde demokratik olmayan tutum ve davranışlar, diyalog ve uzlaşmadan kaçış, çıkara dayalı siyaset, kısaca demokratik ilke ve yöntemlerin uygulanmaması siyasi rejimin tıkanmasına neden olmaktadır.

² Yavuz Atar, “Çağdaş Demokrasinin Siyasal Boyutu: Türkiye’de Demokratikleşme ve Anti-Demokratikleşme Göstergeleri”, **Yeni Türkiye**, Cilt: 3, Sayı: 17, Eylül-Ekim 1997, ss. 73-94, s. 80; Murat Yanık, **Parti İçi Demokrasi**, İkinci Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2013, s. 120; Faruk Bilir, **Siyasi Partilerde Parlamento Adaylarının Belirlenmesi (Karşılaştırmalı Bir İnceleme)**, Yetkin Yayınları, Ankara 2007, s. 244; Gökhan Dönmez, **1982 Anayasası’nda Milletvekilliği Statüsünün Kazanılması ve Sona Ermesi**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2016, s. 189.

³ Suavi Tuncay, **Parti İçi Demokrasi ve Türkiye**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1996, s.52.

⁴ Murat Yanık, **Parti İçi Demokrasi**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002, s.103.

⁵ Tarık Zafer Tunaya, **Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku**, 5. Baskı, Ekin Yayınları, İstanbul, 1982, s. 349-350.

⁶ Server Tanilli, **Devlet ve Demokrasi, Anayasa Hukukuna Giriş**, Say Kitap Pazarlama, İstanbul, 1982, s. 36.

Tuncay, Parti İçi Demokrasi olgusunun yokluğunda doğması muhtemel gelişmeleri şu şekilde sıralamaktadır;⁷

- “-Toplumsal tercihler tam belirlenemiyor.*
- Özgür, hür düşünce ve irade ortaya çıkamıyor.*
- Politikadan uzaklaşma görülüyor.*
- Yetenekli, çalışkan, dürüst ve bilgili kişiler politikaya giremediğinden “karizmatik liderlik” teşvik ediliyor.*
- Oligarşik yapı ile rejim kişiselleşiyor , “tek adam güdümünde sınırlı yönetim” gündeme geliyor.*
- Batı demokrasilerindeki kavram ve kurallar kökleştirilemiyor. Farklı rejim arayışları sürdürülüyor. Demokratik kültür oluşturulamıyor bu süreç rejimi olumsuz olarak etkiliyor.*
- toplumun bütün kesimleri kamu yönetimini olumsuz yönde etkiliyor.*
- Demokratik birlikler, partiler, dernekler, sendikalar vb. örgütlü kuruluşlar ile basın beklenen objektif ve tarafsız rollerini icra edemiyor*
- Kültür, dil, gelenek farklılıkları doğru sentez yapılamadığından, politikada kimlikler ayrışıyor. Şiddet gündeme geliyor.*
- Halk temsilcilerini tercih edemiyor. Seçme ve seçilme tam işletilemiyor.*
- Siyasal kararlar kişiselleştirilemiyor, sosyal devlet anlayışı zedeleniyor.*
- Kültürel yabancılaşma ve politik yozlaşma olan vatandaş ve yöneticiler gündeme geliyor.*
- Bozulan demokraside halk seçilenlere güven duymuyor, sahip çıkmıyor, parlamentodan umudu kesiyor. Politik yozlaşma meydana geliyor.*
- Sisteme karşı darbe taraftarları, müdahale gerekçelerini yaratmaları kolaylaşıyor. Askeri müdahalelere davet ediliyor.*
- Ve, toplum bunalımlar, sosyal çalkantılara yeni bir kurtarıcı aranıyor.”*

Parti içi demokrasi olgusu, siyasi partilerin örgüt yapısında odaklaşmaktadır. Zira siyasal kararların alınışı, organların seçimi, adayların belirlenme yöntemlerinin tümü parti örgüt yapıları içinde karara bağlanmaktadır. Oligarşik eğilimlerin ve dış baskıların ortadan kaldırılması, bu alanda hukuki düzenlemelerin gerçekleştirilmesi ve kurumsallaşma sağlıklı işleyen bir karar mekanizmasının oluşturulmasına ve denetimine bağlı görülmektedir.

Siyasi partilerin aslında demokratik bir rejim içinde bir oligarşi tarafından yönetildikleri, siyaset bilimcilerinin öteden beri ilgilendirilmiş⁸ parti içi demokrasinin sağlanması yolunda

⁷ Tuncay, s. 56-57.

⁸ Doğu Perinçek, **Anayasa ve Partiler Rejimi**, Kaynak Yayınevi, 3. Baskı, İstanbul, 1985 s.143.

çareler aramaya itmiştir. Uzun bir tarihi seyir takip eden bu gelişme, demokratik ülke anayasaları ve siyasi partiler yasalarında somutlaşmıştır. Türkiye’de bu gelişmelerden uzak kalmamış gerek 1961 Anayasası ve gerekse 1982 Anayasası parti içi demokrasi ile ilgili hükümler getirilmiştir.

PARTİ İÇİ DEMOKRASİNİN SİYASİ PARTİLER AÇISINDAN ÖNEMİ

Kitle demokrasisinin ortaya çıkışıyla birlikte, demokrasinin işleyişinin zorunlu unsuru siyasi partiler kabul edilmiş, günümüz demokrasisi bir partiler demokrasisi özelliği kazanmıştır.⁹ Siyasi partiler, parti içinde olması gereken fonksiyonlarını yerine getirmesi beklenen siyasi topluluklardır. Ülkeden ülkeye değişebilen parti fonksiyonları “ülkelerin gelişmişliğine, partilerin yapılarına, siyasi gelenek ve kültür düzeyine, ayrıca anayasaların bu konuda yaydığı düzenlemelere göre değişmektedir.”¹⁰

Günümüzde temsili rejim uygulayan batı demokrasilerinde parti yapıları daha da öne çıkmış, siyasi parti fonksiyonlarının aslında, parti içi demokrasinin de özünü oluşturduğu ve demokrasi esaslarına uygun bir parti içi yapı anlaşılmıştır. Buna paralel olarak kamuoyunun oluşturulması, adaylarının seçimi ve seçilenlerin korunması demokratik örgüt yapısının önemini arttırmıştır.

Konu açısından bir diğer önemli husus, vatandaşların parti örgüt yapısı içinde de yönetime katılarak fikir ve düşünceleri belirtmeleri ve ulusal düzeyde iktidara ulaşabilmesi, kararların tabandan tavana doğru, parti örgütü içinde alınıp, alınmamasıdır. Şayet örgüt yapısı demokratik ise bunların gerçekleşmesi oranı yükselecek, örgüt oligarşik bir eğilim taşıyorsa, o takdirde, parti içi demokrasi işletilmeyecektir. Demek ki bu noktada siyasi partinin örgüt yapısı büyük önem taşımaktadır. Kişilerin kendi istekleriyle kurdukları birliklerin övülmesi, çok gruplu (multi group) toplum teorisi, parti içi sendika içi demokrasi temaları, katılmanın demokrasideki önemine değinen birçok çalışma mevcuttur.¹¹

“Partiler belirli bir siyasi ideolojiye inanmış üye ve seçmenlerden oluşan ve belli bir yapısı ve işleyişi olan insan topluluklarıdır. Partiler bu topluluğu meydana getiren insanların ideolojiye bağlılık dereceleri, bu ideolojiye bağlılıktan beklentileri, bu ideolojiyi gerçekleştirmekteki roller bakımından farklılaşmış örgütlerdir”¹². Bu tanımlarda da görüldüğü gibi, partinin yapısını belirleyen unsurların, ideoloji ve insan olarak öne çıktığı görülmektedir. Daha geniş bir ifade ile partilerin örgüt yapısı ve sosyo-ekonomik yapısı arasında bir ilişki söz konusudur.

Tanilli, siyasi partilerde oligarşik eğilimlerin giderilebilmesi için, kararların demokratik bir biçimde alınması gerektiğini belirtmekte, örgüt yapısı ile ülkenin sosyo-ekonomik yapısı arasındaki ilişkiyi ideolojiler, eğitim düzeyi, gelir dağılımı, sınıf yapısı gibi veriler dayandırmaktadır.¹³

Her şeyden önce, günümüzün siyasi partilerin örgüt yapılarının demokratik özellikler taşıması gerekmektedir. Bunun ayırt edici özellikleri ise şu şekilde ele alınmaktadır. “Parti

⁹ Perinçek, s.17.

¹⁰ Nazif Akçalı, **Siyaset Bilimine Giriş**, Bilgehan Basımevi, İzmir,1988, s. 93.

¹¹ Giovanni Sartori, **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, Çev: Tuncer Karamustafaoğlu, Mehmet Turhan, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Yetkin Basımevi, Ankara, s.125; Tuncay, s. 58.

¹² İlhan Tekeli “Partilerin Yapıları Türkiye Demokrasisinin Bir Kısmını Açıklayabilir mi?” **Bilim ve Sanat Dergisi**, sayı 83, Kasım 1987, s.17.

¹³ Tanilli, s. 229.

*liderinin rolü ve seçilme yöntemleri, örgütün merkezîyetçilik derecesi, liderliğin örgüt hiyerarşisi içindeki gücü, katılma derecesi, parti bürokrasisinin denetimi, parti merkez kadrolarının partinin diğer bölümleriyle ilişkisi, üyeliğin temeli ve saygınlık derecesi” gibi özellikler olarak önem arz etmektedir.*¹⁴

Demokrasilerin, partilerin yalnız dışında değil, siyasi partilerin kendi içlerinde demokratik bir düzen kurmalarında karşılarına çıkan yığınla sorunu varlığından söz eden Tanilli, bunlardan birincisinin “*parti içinde oligarşik eğilimlerin göğüslenmesi*”, ikincisinin de “*partilerin üzerinde dış baskıların kaldırılması*” olarak iki başlık altında ele almaktadır. Bu tehlikelerin giderilmesinde ise iki çare öneren Tanilli, birinci çare olarak, “*parti içi demokrasi*”yi kırtarmak, ikinci olarak da “*hukuksal önlemleri*”, diğer bir ifadeyle partilerin iç düzenleri ile ilgili kuralları koymayı gerekli görmektedir.¹⁵

Şu halde parti içi demokrasinin örgüt yapısı açısından önemi açıktır. Parti içi demokrasi oligarşik eğilimleri önlemektedir. Zira, günümüzde siyasi partilerin bürokratik bir yönetim mekanizmalarına sahip çok büyük örgütler haline geldikleri görülmektedir. Bunun nedeni olarak “*kadro partilerinde kitle partilerine geçişin rolü*” görülmekte büyük örgüt ve onun kaçınılmaz bürokrasisinin ister istemez “*oligarşik eğilimleri*” ortaya çıkardığı ileri sürülmektedir. Böylece, “*partide siyasal iradenin oluşumunun tekeli, yönetici bir azınlığın*” eline geçmektedir.¹⁶

Ayrıca, siyasi partilerinin yapıları ve türlerinin de partilerin fonksiyonlarını açığa çıkardığını belirtmeliyiz. Hele hele siyasi partilerin nasıl örgütlendikleri, yönetici kadroların oluşumu ve etkileri ile bizimde önemle üzerinde durduğumuz aday belirleme yöntemleri açısından uygulama ve gelişmeler, sadece partiler yönünden değil siyasal rejimlerin anlaşılması bakımından da oldukça önem taşımaktadır.¹⁷

Tanilli’nin iç ve dış tehlike olarak ele aldığı, parti içi demokrasiye etki eden saiklerin partilerin bileşiminden ve yapısından kaynaklanan “iç saikler “ ve partiye, yönetici ve teşkilatlarına dışarıdan etki eden “dış saikler” şeklinde ikiye ayırabiliriz. İç Saikler, parti liderinin ortaya çıkışı ve konumu, liderin tutum ve davranış biçimi, partiye üye olan ve üye çoğunluğunu meydana getiren grupların siyasal bilinç ve siyasal kültür düzeyi, aynı şekilde bu grupların eğitim düzeyi, mesleki statüleri, gelir düzeyleri, yönetenlerin demokrasi ilkelerine bağlılığı, siyasi partinin tüzük ve programı-ideolojisi, dış saikler ise kitle iletişim araçlarının etkileri, iş çevrelerinin beklentileri ve lobicilik faaliyetleri, baskı gruplarının talep ve önerileri, ulusal demokratik kurum ve kuruluşların baskıları, ulusal olmayan dış müdahale ortamı, Anayasa ve seçim yasalarının dolaylı etkisi, kamuoyu tepkisi şeklinde belirtilebilir.¹⁸

Bu durumlar karşısında siyasi partinin olumlu fonksiyonlarının ortaya çıkabilmesi, popilist sapmalara kaymaması ve bunlardan önemlisi siyasal rejimin demokratik işleyişi için;

¹⁴ Mehmet Kabasakal, **Türkiye’de Siyasal Parti Örgütlenmesi(1908-1960)**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1991, s.18, 19.

¹⁵Tanilli, s.227

¹⁶Tanilli, s.227

¹⁷ Ahmet Taner Kışlalı, **Siyaset Bilimi**, A.Ü. Basın Yayın Yüksekokulu Yayınları, No:9,Ankara,1987, s.227.

¹⁸ Tanilli, s.228 vd.

ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmesinin tamamlanması, siyasi gelenek ve kültür düzeyinin oluşturup yükseltilmesi, adayların demokratik yöntemlerle belirlenmesi, anayasanın demokratik olarak toplumun konsensüsü ile hazırlanıp düzenlenmesi ve buna bağlı olarak parti örgütsel yapılarının demokrasi prensiplerine uygun işlenmesi yani siyasal karar mekanizmasının aşağıdan yukarıya oluşturulması ve kamu oyunun demokratik tepkisi gereklidir. Görülmektedir ki ülkemizin sorunlarının asıl kaynağı siyasal içeriklidir. Hatta, anayasa sorununun çözümünün siyasal sorunların çözümüne bağlı ve hatta onlarla iç içe olduğu söylenebilir.¹⁹

“Siyasi partilerin böyle bir iç düzen kurabilmelerinin ilk koşulu, parti istencinin aşağıdan yukarıya doğru oluşmasını sağlayacak bir örgütlenmedir. Bunun için, üyelerin örgütteki tüm çalışmalara ve seçimlere eşitçe katılabilme olanaklarının bulunması; yönetim organlarının belirli sürelerle düzenli olarak yenilenmesi ve partinin otoriter bir yönetime meydan vermeksizin üyelerce etkin denetimi gerekmektedir”²⁰

TÜRKİYE’DE PARTİ İÇİ DEMOKRASİNİN GELİŞİMİ

Parti içi demokrasinin yürütülebilmesi için özellikle demokrasi kültürünün gelişmesi ve kök salması gerekmektedir. Zira, rejimi ayakta tutan politik çoğulculuğun ve katılımcılığın mantığı değil, uygulanış biçimidir.

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan bu yana devletçi seçkinlerin kararları siyasal sistemimizi etkilemiş, öncelikle merkezileşen bir yapı içinde 1920’li yıllardan sonra tek-parti devri siyasal kültürü oluşturulmuş, bilahare 1946 tarihinden sonrada seçmen kitlesi ve siyasi partiler oluşmuştur.

Türkiye’de parti içi demokrasinin geçmişteki ve günümüzdeki boyutlarını açıklayabilmemiz açısından da tek partili siyasi hayatımızda CHF’ye, çok partili dönemde de örnek olarak DP’ye bakılması yerinde olacaktır.

Tek Partili Dönem (1923-1946)

Türkiye’de ulusal kurtuluş savaşı sırasında muhtelif grupların bir tek “bağımsızlık amacı” etrafında birleştirilerek ve kurtuluş savaşı sonunda bir siyasi harekete dönen Cumhuriyet Halk Fırkası, tek-parti yönetimini kurmuştur.

Gelişmişlik derecesiyle belli bir ilişki kuran Tunaya, bu dönem için “vesayet partisi” kategorisini önermekte, bazı tek-parti rejimlerinin geçici olduklarını belirterek, demokratik bir düzene geçişte bir köprü görevi üstlendiklerini belirtmektedir. Buna bağlı olarak, Tunaya göre, bu sistemlerde, başka partilerde belli hürriyetler, anayasada kurulmalarına ve kullanılmalarına bir hukuki engel bulunmadığı halde, kurulmazlar ve kullanılmazlar. Daha doğrusu, kurdurulmaz ve kullandırılmazlar. Bu suretle hukuki olmayan, fiili bir tek parti rejimi vücut bulmaktadır. Demokratik bir sistemin hazırlayıcısı vesayet partisi olduğu için, kendi sonunu kendisi hazırlamaktadır.²¹

CHF’nin tek parti dönemindeki bazı uygulamalarına karşı çıkan ilk parti, Halk Fırkasından doğal bir muhalefet hareketin partiden kopma ve ayrılma suretiyle oluşmuş, Milli

¹⁹ Tülay Özürman, **Türkiye İçin Nasıl Bir Anayasa (Anayasaya Siyasal Yaklaşım)**, Alfa Yayıncılık, İstanbul 1992, s.80; Tuncay, s. 62.

²⁰ Mehmet Kabasakal, **Türkiye’de Siyasal Parti Örgütlenmesindeki Kısıtlamalar**, Siyasi Partiler ve Demokrasi, TESAV Yayınları, Ankara, 1995, s.142.

²¹ Bkz. Tunaya, s. 350 vd.

Kurtuluş Savaşı önderlerinden Kazım Karabekir ve Ali Fuat Paşaların kurduğu Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF)’dir. Ancak, Mustafa Kemal döneminin ulusal birliği sağlamada gösterdiği hassasiyet göz ardı edilmeden 1930’dan önceki iki önemli olayı o günkü tarihi gelişim süreci içinde ele alınmalıdır. Birincisi, TCF’ye ve muhalefete hoşgörüle bakmayan CHF içindeki radikaller, 13 Şubat 1925 tarihinde baş gösteren Şeyh Sait isyanını da bahane ederek hükümete güvensizlik oyu verirler. Hükümet, 60’a karşı 92 oyla değiştirilir. Yeniden İnönü Hükümeti kurulur. İsyani bahane eden hükümetin kurduğu İstiklal Mahkemeleri, 25 Mayıs 1925’te TCF’yi kapatma kararı alır. Buradan şu sonuç çıkarılabilir; meclis içinde ulusal bütünlüğü savunan birçok milletvekili de vardır. Ancak, muhalefet de küçümsenecek boyutta değildir. Bir diğer husus bu milletvekillerinin her gelişmede ayrı saflarda yer aldığı kuşkusudur. Siyasal bir istikrar, siyasal bir çıkış için arayış içindedirler.²²

Çok partili rejime ait ikinci deneme bizzat Atatürk’ün isteği ile 12 Ağustos 1930 yılında kurdurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası(SCF) ile yapılmış, ancak şartların gelmediği görülerek, Fırka, Genel Başkan Fethi Okyar tarafından 18 Aralık 1930’da “*içinde bulunduğumuz koşullar altında siyasal yaşamdan çekilmek zorunda kaldı.*” diyerek kendisini dağıtmıştır.²³

Bu gelişmelerden sonra CHF’nin artık başka bir siyasi partinin kurulmasına izin vermediği, daha önce kurulmuş bulunanların da “örgütsel varlıklarına” son verdiği görülecek, bu durum 1946 yılında CHP²⁴ Grup reisliğine verilen “dörtlü tahrir”in siyasal sonuçlarına kadar sürecektir.

Atatürk’ün ölümünden sonra partinin başına gelen İsmet İnönü’nün önderliğinde II. Dünya Savaşı yıllarında uygulanan “*tek-parti rejiminin hiçbir muhalefete hayat hakkı tanımadığı, koyu bir baskı dönemi*” olduğu kabul edilmektedir.²⁵ Zira bu dönemden önce ve Atatürk’ün ölümünden sonra da CHP genel sekreterleri Recep Peker (1933)-Refik Saydam (1938) Milli Şef deyimini kullanmışlar ve bu konuda katı bir fikir yürütmüşlerdir. 26 Aralık 1938’de toplanıp tüzük değişikliğine giden CHP, İsmet İnönü’yü değişmez genel başkan kabul etmişlerdir. Milli şef aynı zamanda sorumsuz ve denetim dışıdır. Kurultay bu kararı oy birliği ile kabul etmiştir²⁶ Aslında , “*şeflik yönetimi, demokratik devlet anlayışıyla bağdaşmayan, totaliter rejimlere özgü bir siyasi önderlik biçimidir. Türkiye’de kurulan tek-parti yönetimi ve şeflik sistemi dönemin Avrupa’sında egemen olan faşist rejimlerden etkilenmiştir.*”²⁷ CHP’de yetkiler artık hem parti ve hem de devlet başkanı olan tek kişide yani Milli Şefte toplanmıştır.²⁸

²² Esat Öz, **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992, s. 96.

²³ Çetin Yetkin, **Türkiye’de Tek Parti Yönetimi (1930-1945)**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1983, s. 48.

²⁴ CHP, Büyük Önder Mustafa Kemal Atatürk öncülüğünde 9 Eylül 1923’te önce “Halk Fırkası” adıyla kurulmuştur. 1924 yılında “Cumhuriyet Halk Fırkası”, 1935 yılında ise “Cumhuriyet Halk Partisi” adını almıştır. https://www.chp.org.tr/Haberler/0/chp_tarihi-54.aspx, Erişim Tarihi: 25.08.2016

²⁵ Perinçek, s.43.

²⁶ Yetkin, s.157

²⁷ Şükrü Karatepe, **Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1993, s.189,190.

²⁸ Nihal Kara , “Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları”, **Tarih ve Demokrasi**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, s.71.

Bununla beraber, II. Dünya Savaşı sonunda demokrasiyi savunan devletlerin, diktatörlüklerle yönetilen devletlere karşı galip gelmesi, tüm dünyada ve ülkemizde çok partili rejime geçmek için zorlayıcı bir sebep, elverişli bir ortam yaratmıştır.

CHP'nin 1939 yılındaki 5. büyük kongresinde devrim yöneticileri uluslararası ilişkileri de dikkate alınarak bir muhalefet organı yaratmayı uygun görmüşlerdi. Ancak bu organın "müstakil grup" adı altında "parti içinde ve parti döneminde" tutulması kararlaştırılmıştır.²⁹

Mart 1939'da "siyasal katılmada kişisel yetenek ve girişime daha çok yer verileceğini" 19 Mayıs 1945 de "Cumhuriyet idaresinin her alanda gelişmesi ve ilerlemesi esas alınarak" devam edeceğini belirten İsmet İNÖNÜ şu önemli açıklamayı yapmaktadır: "*Harp zamanlarının ihtiyatlı tedbirlere lüzum gösteren darlıkları kalktıkça memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir.*"³⁰

İşte bu iktidarı hoş görüşü uluslararası gelişmeler ve ilişkilerin etkisi ve geniş halk kitlelerinin CHP idaresindeki aksamalar ve hoşnutsuzluklar sonucu, Türkiye'de demokrasi için önemli bir kilometre taşı olarak, 7 Haziran 1945 tarihinde 4 CHP milletvekili tarafından verilen önerge "Dörtlü Takrir" olarak siyasi hayatımıza girmiştir. Parti İçi Demokrasi açısından son derece önemli ve ilginç bu önergenin yazılı bir metin olarak, CHP meclis kurulu başkanlığına verildiği görülmektedir. Rejim üzerinde büyük etki yapan ve CHP'ye adeta bir harp ilanı gibi gelen önergeye imza atan Fuat Köprülü ve Adnan Menderes partiden ihraç edilmiş, Refik Koraltan ve Celal Bayar ise buna tepki olarak istifa etmişlerdir. Bu önergenin üç maddede toplandığı görülmektedir.³¹

"1- Milli Hâkimiyetin en tabii neticesi ve aynı zamanda dayanağı olan Meclis Murakabesini anayasamızın yalnız şekline değil ruhuna da tamamıyla uygun olarak tecellisini sağlayacak tedbirlerin aranması.

2-Yurttaşların siyasi hak ve hürriyetlerini daha ilk teşkilatı esasiye kanunumuzun gerektirdiği genişlikte kullanılabilmeleri imkânlarının sağlanması.

3-Bütün parti çalışanları yukarıdaki esasları tamamıyla uygun bir şekilde yeni baştan tanzimi."

Tuncay, üzerinde durulması gereken diğer bir önemli konuyu da şu şekilde belirtmiştir;

*"Bu gelişmeler sürdüğü sırada böyle bir hareketin partileşmesinden önce Milli Kalkınma Partisi kuruluyor, hükümetten de onay alıyor. Acaba CHP içinde yetişmiş iyi bir hitap ve kendisine güvenen bu kadronun Demokrat Parti çatısı altında partileşmesini önlemek için mi, yoksa geniş halk kitlelerini beklentilerine cevap verebilecek bir yapılanma ile iktidar kaygısından mı, yoksa icazetli bir parti kurulması fikrinden mi kaynaklanıyordu? Nasıl düşünülürse düşünülün, tek başına bir muhalefetin gücü daha çok olacağından gelecek vadeden müstakbel partini oylarını bölmek, onu geciktirmek ve seçimde aradan sıyrılıp iktidarı yakalamak bize daha anlamlı gelmektedir"*³²

²⁹ Taner Timur, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, İletişim Yayınları, Cep Üniversitesi Dizisi, İstanbul, 1991, s. 9,10.

³⁰ Timur, s.14.

³¹ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam** (II. CİLT), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985, s.440, 441.

³² Tuncay, s. 143.

Çünkü 12 Haziranda yayınlanan CHP Grup Başkan Vekilliği bildirisinde parti grubu oy birliği ile önergeyi reddediyordu. Dörtlü Takrir’in asıl önemi artık fiilen birçok partili rejimin temellerini atması ve 7 Ocak 1946’da, arkasında Halk desteğini de alan Demokrat Parti’nin kurulmasıdır.³³

Çok Partili Dönem (1946 ve Sonrası)

Çok Partili Döneme şöyle bir göz attığımızda ise; dönemin uluslararası ilişkilerin demokrasi prensipleri içinde olan devletlerin işbirliğini gerektirdiğinden, Atatürk’ten bu yana gerek doğrudan gerekse yönlendirmeli parti kurdurma alışkanlığı içinde olan CHP’sini savaş sonrasında yeniden etkilemiştir. Türkiye’nin İktisadi yönden zayıf olması, bazı komşularıyla arasında sınır sorunları bulunması belli bir pakt’ın içinde yer almamasını gerektirmiş, bu şekilde de demokrasiye geçme gereği zorunlu hale gelmiştir.³⁴

Tek parti döneminde uygulanan politikalar ile devlet borçları artmış aşırı bir emisyonla gidilmiş, artan hayat pahalılığı yani enflasyonun etkisiyle geniş halk kitlelerini, dar gelirlileri ve özellikle memurları hoşnutsuzluğa itmiş, üretim dengesizliği sonucu vurgunculuk ve karaborsayla “savaş zenginleri” türemiştir. Verimsiz ve adaletsiz bir vergi sistemi ile baskıcı ve kontrolcü tedbirleri bir arada yürütme çabası zabıta yöntemlerini kullanılmasına ve sonucunda 1940’ta çıkarılan Milli Korunma Kanunu’na dayandırılan politikaların isabetsizliğinin görülmesine ortam hazırlamıştır.³⁵

İşte bu durumda, 21 Mayıs’ta başlayan bütçe görüşmelerinde açığa çıkmış, mecliste şiddetli bir muhalefetle konuşmacılar, başta Adnan Menderes, Hükümete çatmışlar, Demokrat Parti’nin doğumuna yol açan rejim içi muhalefet, yeni demokrasi akımına uygun olarak gelmiştir.³⁶

Artık, “Tek-Parti dönemi uygulamalarının meşruluğunun sorgulaması” gündeme gelmekte; Menderes tarafından 1945 yılına kadar duyulmayan “Milli Egemenlik”, “Meclis Üstünlüğü” ve “Demokratik Rejim” konuları bütçe görüşmelerinde dile getirilmektedir. Böylece “Çok Partili siyasete gidişte, dönüşü olmayan bir yola” girilmiştir.³⁷

Günümüz Türkiye’sindeki parti içi demokrasi olgusuna baktığımızda ise aday belirleme ve organ seçimlerinin (kısmen CHP hariç) demokratik yöntemlere uygun yapılmadığı gözlemlenmektedir. Bunların başında- her ne kadar Adalet Parti’nin tek genel başkan ile kongrelere katılmaması, CHP’nin değişmez genel başkanı İnönü’nün kongreyi kaybederek Bülent Ecevit’in parti genel başkanı seçilmiş olmasında-liderlerdeki oligarşik eğilimlerin arttığı, tüzük hükümleri ve hukuki düzenlemelerin parti içinde demokratik esasları uygulanmanın güçleştirmektedir. Oysa 12 Eylül 1980’den sonra da, siyasi partilerden bu hususların önseçimlerle yapılması öngörülmesine karşın, muhtelif nedenlere dayandırılarak önseçimlerden sürekli kaçılmıştır. Şeklen de olsa demokratik sayabileceğimiz yöntemlerle belirlenen delege, organ ve

³³ Tuncay, s. 143.

³⁴ Tuncay, s. 143.

³⁵ Timur, s.18,19.

³⁶ Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, Ankara, 1990, s.9; Tuncay, s.145.

³⁷ Kara, 1992.

adayların iptal edilerek, üye, delege ve seçmen idaresine dayanmayan atama gibi uygulamalar; 1983 yılından sonra, sıkça yaşanmış, lider ve kadrosunun baskısı – sultası giderek artmıştır. Öyle ki günümüzde yapılan tüm seçimlerde tüm partiler (kısmen CHP hariç)- adaylarını merkez yoklaması ile belirlemekte, eğilim yoklaması ile belirleneler dahi değiştirilerek, üye, delege ve teşkilatların görüşleriyle seçmenin beklentisi göz ardı edilmektedir.³⁸

TÜRKİYE’DE PARTİ İÇİ DEMOKRASİNİN GELİŞMESİNİ ENGELLEYEN FAKTÖRLER

Türkiye’de parti içi demokrasinin gelişmesini engelleyen faktörleri, siyasi partilerin örgütlenme ve faaliyetlerine ilişkin hukuki sınırlamalar, parti içi demokrasinin gelişmesinde iş çevresinin etkisi ve lobicilik, hukuki, siyasi ve iktisadi yapı içinde siyasi liderlerde oligarşik eğilimler şeklinde sıralayabiliriz.

Siyasi Partilerin Örgütlenme ve Faaliyetlerine İlişkin Hukuki Sınırlamalar

Bu sınırlamalar Siyasal-İdeolojik Amaçlı Hukuki sınırlamalar ve Siyasi Partilerin Örgütlenme ve Faaliyetlerine İlişkin sınırlamalar şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, 1982 Anayasasının 3. maddesi ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu’nun 80-81-83. maddeleri bu hususları belirtmektedir. Yani bir siyasi parti ve onun milletvekilleri, Türkiye’de federal sistemin kurulmasının savunulamayacağı kabul etmek zorundadır. Parti içi demokrasi sonuçta, karar mekanizmasına dayanacağından; bu sürecin ülkenin bölünmesi yolunda işlemeyeceği açıktır. Yine siyasi partiler “Türkiye Cumhuriyeti ülkesi içinde –üzerinde milli veya dini kültür veya mezhep veya ırk veya dil farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu, ileri süremezler. Türk dilinden veya kültüründen başka dil ve kültürlerini korumak, geliştirmek veya yaymak yoluyla Türkiye Cumhuriyeti üzerinde azınlıklar yaratarak millet bütünlüğünün bozulması amacını güdemezler ve bu yolda faaliyette bulunamazlar. “Tüzük, program ve faaliyetlerinde Türkçe’den başka dil kullanamazlar. Bölgecilik veya ırkçılık amacını güdemezler ve Anayasada yer alan eşitlik ilkesine aykırı faaliyette bulunamazlar.

Ayrıca 1982 Anayasası’nın 10. maddesi ile Siyasi Partiler Kanununun 12. maddesine göre; üyelerin eşitliği esastır. Üyelik için başvuranlar arasında dil, ırk, cinsiyet, din, mezhep, aile, zümre, sınıf ve meslek farkı gözetilemez.

Bu ilkelerin, Mecliste grubu bulunan bir muhalefet partisince ve o partinin mensuplarınca ihlal edildiği görülmektedir. Demokrasi adına, bölgecilik ve özerklik temaları işlenmektedir. Rejimin sağlıklı yürütülebilmesi için bu hukuki kısıtlamaları getiren kanun koyucu parlamento yine kendi idaresine ters düşen faaliyetlerin yürütüldüğü bir zemini oluşturmaktadır.

Sınıf veya zümre egemenliğinin yasaklanması hususuyla ilgili olarak, 1982 Anayasası’nın 68. maddesinin 4. fıkrasında, “sınıf ve zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz” ifadesi yer almaktadır. Esas olan “ülke içindeki tek üstün gücün tek bir sınıfın elinde toplanması ve bütün diğer sınıfların egemenliğin kullanılmasından dışlanması”³⁹ anlamındaki sınıf egemenliğinin kurulmamasıdır. Mümtaz Soysal’a göre, Anayasayla önlenen bu iktidarın bir sınıf egemenliği kurmak yolunda kullanılması ve bir tek sınıfın bütün yetkili organlar eliyle kullanılabilen olan egemenliği ele geçirerek öbür sınıfları egemenliğin kullanılmasına şu ya da bu biçimde katılmaktan alıkoyması, kendi

³⁸ Ayrıntılı Bilgi için bkz. Dönmez, ss. 171-213.

³⁹ Mümtaz Soysal, **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, Gerçek Yayınevi, İstanbul,1987 s.184,185.

durumunu sürekli ve değişmez kılmasını sınıf ve zümre egemenliği olarak kabul etmektedir.⁴⁰ İşte bununda sınırlandırılması gerekmektedir. Günümüzde hemen hemen her parti liderlere dayanmakta belli grupların uzun süreli iktidarları elinde tuttuğu görülmektedir.

Diğer bir sınırlama ise Türkiye’de Monarşik partileri yasaklayan Cumhuriyet ilkesidir. Türkiye’de Cumhuriyet ve niteliklerini değiştirebilecek bir süreci siyasi partiler başlatamaz. Tüzük ve programlarında bunlara yer veremez. Bu yönde siyasi kararlar alamaz. Bu ilkeyi hukuki düzenlemelerle değiştiremez, sınırlarını daraltamaz. Parti içi demokrasi ulusal bütünlüğün içinde ve ancak Türkiye’nin benimsediği laik, demokratik, sosyal bir hukuk devletini içeren Cumhuriyet rejimi ilkeleri altında ortaya çıkabilecek ve devam edebilecek bir süreçtir.

Ayrıca, devletin sosyal, ekonomik, siyasi ve hukuki temel düzenini din kurallarına dayandırmayan laiklik ilkesi Anayasanın 24. maddesinin son fıkrasında, demokratik devlet düzeni de, yine 1982 Anayasası’nın 68. maddesi ve SPK’nın 78. maddesinde belirtilmiştir. Buna göre insan hakları, eşitlik, millet egemenliği ve demokratik hukuk devleti ilkeleri, insan haklarına dayanan, hürriyetçi, çok partili demokrasi düzenini ve rejimini reddeden her türlü diktacı ve totaliter partilerin Türkiye’de yasaklandığı görülmektedir.

Hukuki dayanakları Anayasadan ve kanunlardan kaynaklanan ve ülkenin birliği ve bütünlüğünü korumaya yönelik kısıtlamalar üzerinde; parti içi demokrasinin söz konusu olamaz. Kaynağını Anayasa ve Kanunlardan almayan hiçbir düşünce bu durumda hukuki olmamakta, siyasal rejime de katkıda bulunmamaktadır. İnsan haklarını koruyan millet egemenliğine dayanan ve demokratik devlet ilkelerini savunan her siyasi parti rejim içinde faaliyetini sürdürebilecek parlamenter demokrasinin yerleşmesine de aynı zamanda katkı sağlayabilecektir. Anayasa’nın 14. maddesindeki sınırlamaları da aynı kapsamda kabul etmemiz mümkündür.⁴¹

Siyasi Partilerin Örgütlenme ve Faaliyetlerine İlişkin Sınırlamalar

Tuncay, Parti İçi Demokrasi ve Türkiye isimli kitabında hukuki nitelikteki yasaklamaları şu şekilde belirtmiştir;

“-Siyasi partilerin tüzük ve programları 68.maddenin 4. fıkrası hükümlerine aykırı bulunması halinde temelli kapatılır. Gerek örgütsel yapılarını ilgilendiren tüzük hükümleri, gerekse ideolojik yönünü tayin eden programları siyasi partilerin ilkeler bütünüdür. Bu ilkelerin hukuki dayanağı Anayasa ve SPK’ dır. Pratikte, örgütsel yapının belirlenmesinde tüzük ihlalleri fazlaca ilgilileri ilgilendirmemekte, parti üyelerinin de bu hususları ısrarlı takibi mümkün olmamaktadır. Oysa, bu son derece önemlidir. Eşitlik ve hukukilik ölçüleri içinde demokratik rejimin kurulabilmesinde ilk yol, ilk aşama tüzük hükümlerinin aynen uygulanmasıdır.

Parti programı yönünden Anayasa ve kanunları ihlal eden açıklama ve icraatlar Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenmekte, yani karara bağlanmakta, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı tarafından dava konusu yapılmaktadır.(md 69/4)

⁴⁰ Soysal, s.184,185.

⁴¹ Tuncay, s. 150 vd.

Siyasi partiler, Anayasa mahkemesinin mali denetimine tabidir. Bu konularla ilgili yaptırımlar ve kuralların uygulanması kanunla düzenlenir.

Siyasi partilerin gerek iç gerekse dış rekabetin maddi çıkar saikine dayandırılması için öngörülmüş bir ilkedir. Partilerin gelir kaynakları yönünden yapılan bağışlar oldukça önem arz etmektedir. Yapılabilecek bağışların miktarları-sınırları belirtilmiştir. Bu miktarları aşan bağışların ideolojik saikle desteklenme olasılığı düşüktür. Olsa olsa belli maddi saiklere dayanan menfaat beklentisi akla daha yakındır. Adaylar arasında en çok bağış yapanın listelerde daha üst sıralarda yer aldığı görülmektedir. Bu da parti içi demokrasi açısından adil ve eşit bir rekabet ortamını ortadan kaldırmaktadır.

Sonuç olarak Anayasanın 5. maddesinde öngörülen “kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasi, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanı maddi ve manevi varlığın gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmak” görevlerini parti içi demokrasi içinde düşünmek doğru olacaktır.”⁴²

Parti İçi Demokrasinin Gelişmesinde Kitle İletişim Araçlarının Etkisi

Parti içi demokrasiye etki eden en önemli dış saik, kitle iletişim araçları özellikle gazete ve televizyonlardır. Türkiye’de siyasetin medeni, ahlaki ve demokratik ölçüler içine girebilmesi, partilerin, liderlerinin, siyasal destekçilerinin ve teşkilat hareket ve faaliyetlerinin yani parti içi mücadelelerinin, basının kontrolü altında tutulması ile kamuoyunun tarafsız bilgilendirilmesi gerekmektedir. Tuncay’a göre, Türkiye’de kitle iletişim araçlarının parti içi demokrasi olgusuna katkıda bulunduğunu söylemek oldukça güçtür. Bilakis medyanın yürüttüğü lobi faaliyetleri bu süreci olumsuz yönde etkilemektedir. Kanaatimizce bu görüş doğrudur. Oysa parti içi demokrasinin gelişmesinde kitle iletişim araçlarının bilhassa eğitim yoluyla büyük katkı sağlayabileceği açıktır. Böyle bir görevi basının üstlenmesi halinde siyasal karar mekanizmasının demokrasi ilkelerine uygun olarak tabandan tepeye kurulması yani parti içi demokrasinin yerleşmesine de katkı sağlayabilecek, bu süreç olumlu yönde işleyebilecektir.⁴³

Parti İçi Demokrasinin Gelişmesinde Sermaye Çevresinin Etkisi ve Lobıcılık

Parti içi demokrasi işleyişinde sermaye çevrelerinin rollerinin büyük olduğu görülmektedir. Sermaye çevreleri siyasal iktidarın içinde olsun veya olmasın “lobicilik” dediğimiz faaliyetleri maksimum düzeyde sürdürdükleri, dolayısıyla parti içi yapılarına etki ettikleri görülmektedir. Siyasi partilerin yerel seçkinlerle ve sermaye çevreleri ile ilişki içinde olması, hem oy elde etmek için, hem de partinin finansmanının sağlanması açısından oldukça önemli olduğunu ifade etmektedir.⁴⁴ Çünkü sermaye çevrelerinin siyasal iktidardan beklediği birçok siyasal kararlar bulunmaktadır. Çıkar grupları olarak değerlendirdiğimiz lobıcılık, ülkelerarası olduğu gibi, ülke içinde de siyasal rejimlere büyük etkilerde bulunarak; toplumun genel menfaatlerinin aksine, belli kişilere ve gruplara gerek siyasal gerekse ekonomik çıkar sağlamaktadır. Bu da demokratik rejimleri olumsuz yönde etkilemektedir.⁴⁵ Örneğin, demokrasi

⁴² Tuncay, s.154,155.

⁴³ Tuncay, s.155 vd.

⁴⁴ Aysen Uysal, Oğuz Topak, **Particiler, Türkiye’de Sosyal Ağların İnşası**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 29.

⁴⁵ Tuncay, s.160.

ilkelerini zedelediği için İngiltere’de lobıcılık sınırlandırılmıştır. Milletvekillerinin görevleri dışında, lobıcılık şirketlerinde danışman olarak çalışması Yüksek Adalet Komisyonunca yasaklanmıştır. Gerek politikanın yozlaşması, gerekse ulusal iradeye olumsuz etkisi böyle bir karar ile önlenmek istenmiştir. Demek ki demokrasi içinde baskı gruplarının etkisi oldukça yüksektir. Ancak, baskı gruplarının siyasi partilerin yerine geçmesi veya kamuoyunu bütünüyle etki altına alması da beklenmemelidir. Siyasal gerilimin kaynağı gelişen iletişim teknolojisi içinde geniş halk kitlelerinin siyasal kararlara doğrudan nasıl katılabileceğinde yatmaktadır. Çünkü çağımızda insanlar “siyasal kararların alınışında ve yönetimde daha etkin olmak” istemektedir.⁴⁶

Kısaca belirtmek gerekirse, parti içi demokrasiye lobi faaliyetlerinin siyasal karar alma aşamasında olumsuz etkisi vardır. Siyasal kararların, üye, delege, teşkilat ve genel başkanların uyumlu çalışması ve tartışması sonucu alınması; kamuoyunu da dikkate alarak yürütülmesi gerekir. Lobi faaliyetlerinin azalması veya önlenbilmesi demokrasi kurum ve kuruluşlarının yerleşebilmesine katkıda bulunacaktır.⁴⁷

Siyasi Liderlerdeki Oligarşik Eğilimlerin (Lider Sultası) Parti İçi Demokrasiye Etkileri

Hukuki sınırlamalarda başka bir sakıncası olmayan ve yasaların öngördüğü özellikleri ve nitelikleri taşıyan her Türk vatandaşı siyasi parti kurabilir, partiye üye olabilir ve ülke yönetimine talip olabilir. Hukuken böyle olmakla birlikte, sınırlamalar ve yasaklamalar toplumun belli bir kesiminin yönetime katılmasını, katılanların bileşimine paralel olarak niteliğinin düşmesine neden olmaktadır.

Siyasi yapı, hukuki ilkeler bütünü içinde, sosyolojik gerçeklere uygun olarak yani demokratik süreç içinde demokratik kültür, demokratik bilinç ve demokratik teamülleri taşıyabildiği ölçüde belli demokratik norm ve değerlere uygun davranış kalıplarını ortaya koyabilir. Siyasi örgütlerinde bu gelenekleri benimsemesi rollerini buna göre oynaması demokratik şekilde organlarının seçimini sağlaması gerekir. Örneğin, aday belirleme sürecinde, partilerde demokratik yöntemler yerine oligarşik yöntemlerin kullanılması, diğer bir ifadeyle, lider ve yakın çevresinin karar verme sürecinde etkili olması, partide lider sultasının varlığına işaret etmektedir.⁴⁸ Diğer taraftan, artan katılım boyutları içinde demokratik ölçüler kullanılarak oluşabilen siyasal yapı örgüt liderlerini de demokrasi esaslarına uygun hareket etmeye yöneltir. Demokratik siyasal yapının bütün kurum kuruluşlarda fonksiyonel işleyişi, siyasal liderin oligarşik eğilimini frenler. Liderler adeta bir hakem konumunda sadece yöneten yönlendiren değil, adaleti dağıtan organizatörlerdir. Oligarşik eğilimler taşısalar da, siyasal yapı buna imkân bırakmaz.⁴⁹

⁴⁶ Bülent Ecevit, **Demokratik Sol’da Temel Kavramlar ve Sorunlar**, Ajans Türk Matbaacılık, Ankara, 1975 s.53

⁴⁷ Tuncay, s.160.

⁴⁸ Nuran Yıldız, **Türkiye’de Siyasetin Yeni Biçimi (Liderler, İmajlar ve Medya)**, Phoenix Yayınevi, Ankara 2002, s. 17; Bilir, *Siyasi Partilerde...*, s. 210; Dönmez, s. 184.

⁴⁹ Tuncay, s.161.

Oysa Türkiye’de daha belde seçimlerinden başlayan ve demokratik teamüllere uymayan delege seçimleriyle parti liderliği garanti altına alınmaya çalışılmaktadır. Her ne kadar delegenin hür iradesiyle seçildik denilse de, liderlerin Türkiye’de uygulanan antidemokratik seçimlerle demokratik olarak seçildikleri iddia edilemez. Doğal olarak böyle bir siyasi yapı içinde siyasi liderler oligarşik eğilimler taşıyabileceklerdir. Oligarşik eğilim taşıyan lider, kendi buyruklarına asla itiraz etmeyen kişileri etrafında toplamakta siyaseti bir takım anlayışıyla yürütmektedir. İşte bu takım içinde yer alan kişiler siyasi lider tarafında millet vekili aday olarak gösterilmekte, siyasal yapının merkezileşmesi, oligarşik eğilimi taşıması gündeme gelmektedir. Bu yapı içinde başarı ve çalışmayı gerektiren rekabet ilkesi söz konusu olmamaktadır. Siyasi parti liderlerinin ve lidere bağlı takımın oligarşik eğilimler taşıması için siyasi yapı işleyişinin demokratik kurallara bağlanması gerekmektedir. İl, ilçe ve belde seçimlerinden başlanarak, delege seçimlerinin hâkim teminatı altına alınması “ocak teşkilatlarının” tekrar kurulabilmesi demokratik bir yöntem olarak düşünülmektedir. Ekonomik yapı da diğer hukuki ve siyasi yapı kadar önemlidir. Ülkemizde siyasi partilere üye olanların gelir düzeyleri son derece düşüktür. Adil bir gelir dağılımı ve sosyal güvenlik şemsiyesi söz konusu değildir. Çoğu üye partilere iş bulabilmek veya ekonomik çıkar sağlayabilmek için girerler, siyasi partiye üye olanlardan bilerek aidat alınmaz. Siyasî partilerin taşra örgütlerine bakıldığında bile, işsizler ve ücretsiz aile işçilerinin azlığı dikkat çekmektedir. Bu durum ise, siyaset-para ilişkisine dair önemli ipuçları vermektedir.⁵⁰

Bazı zengin üyelerden veya zengin iş adamlarından alınan teberrular yanında kaynağı belli olmayan yüksek bağışlar parti üst yönetimlerince kullanılır. Göstermelik kongrelerde hemen hemen tüm yönetimle mali denetimden aklanarak çıkar. Kısacası mali yönden çok kuvvetli olanların karşısına yönetim organlarında ve seçiminde karşı çıkmak oldukça güçtür. Partinin tabanına “parası olmayan böyle yere aday olmasın” şeklinde bir düşünce yayılır. Bu düşünce milletvekili olacaklarda da aynı yönde oluşur. Aynı şekilde zengin liderler etrafına yine zengin kişileri almakta, adeta kast sistemi gibi gelir düzeyi düşük kişiler kendilerine rakip olamamaktadır. Zenginlik, üyeler üzerinde psikolojik yönden olumsuz bir etki yarattığından katmanlara ayrılan üyeler arasında kendiliğinden geri çekilme ve merkezi yapı içinde buyruklara itaat etme yani oligarşik bir anlayışın ekonomik boyutu gündeme gelmektedir. Siyasal liderler ne kadar halkı kucaklamak istese de böyle bir iktisadi dengesizlik içinde oligarşik eğilimler taşımaktadırlar.⁵¹

SONUÇ

Siyasal Partiler, hangi sistem içinde yer alırsa alsınlar, demokratik toplumların vazgeçilmez öğeleridir. Çıkarları birleştirmek, vatandaşlarla devlet yönetimi arasında bağ kurmak, siyasal kadro yetiştirmek, devletin siyasal karar organlarını yönetmek gibi işlevleri olan siyasal partilerin demokratik parlamenter sistemdeki rolleri özellikle önemlidir. Bu nedenle partilerin işleyişleri sadece kendi iç meseleleri değil tüm vatandaşların ilgi alanına girmektedir. Çünkü yaşam biçimlerini ve tercihlerini belirleyen siyasi partiler tüm ülke vatandaşlarına karşı sorumludur. Bu sorumluluk gereği parti yönetimlerinin oligarşik yapılardan sıyrılıp kolektif akla yer önem veren ve bireysel yarardan çok toplumsal yararı önemsemeleri gerekir. Demokrasinin diğer rejimlerden üstün yanı çoğulculuğu sağlayarak diğer düşüncelere de yaşama şansı

⁵⁰ Uysal-Topak, ss. 203-211; Dönmez, s. 177.

⁵¹ Tuncay, s.161 vd.

vermesidir. Bu açıdan parti içi demokrasi siyasal hayatta ve siyasi partide yaşamsal öneme sahiptir.⁵²

Parti içi demokrasi, partinin örgütsel yapısı, parti liderinin tutumu, aday tespit yöntemi, parti disiplini, finansman kaynakları gibi içsel faktörlerden etkilenen bir unsurdur. Parti içi demokrasi, aynı zamanda bir takım dışsal faktörlerden de etkilenmektedir. Bunlar, siyasal kültür, hükümet sistemi, seçim sistemi, anayasal yapı, sosyo-ekonomik yapı, idari yapı, toplumsal örgütlenme düzeyi ve siyasi partilerin baskı grupları ile ilişkileri gibi unsurların, parti içi demokrasi üzerinde çok büyük etkileri olmaktadır. Türkiye’deki mevcut durumda, yukarıda sayılan bu içsel ve dışsal faktörlerin, parti içi demokrasiyi gerçekleştirmek ve yerleştirmek bakımından yeterli olmadığı görülmektedir. Her şeyden önce, toplumda, yerleşik bir demokratik siyasal kültürün varlığından söz edilememektedir. Milletvekili seçimi sırasında kullanılan aday tespitinde kullanılan merkez yoklaması gibi yöntemlerin kullanılması parti merkezinin, özellikle de liderin, parti üzerinde büyük bir hâkimiyete sahip olduğunu göstermektedir. Mevcut sosyo-ekonomik yapı, idari yapı, toplumsal örgütlenme gibi konulardaki sıkıntılar da parti içi demokrasinin gelişmesini önlemektedir. Ayrıca, mevcut yasal düzenlemeler nedeniyle, üye aidatlarının düzenli toplanamaması ve finansman konusundaki sıkıntılar, katı parti disiplini gibi sorunlar, parti içi demokrasinin işlemesine imkân vermemektedir.⁵³

Parti içi demokrasinin sağlanabilmesi için bir takım öneriler sunulabilir. İlk olarak genel başkanların başkanlık edebilecekleri dönem sayısına bir sınır konulması düşünülebilir. Zira, Türkiye’de oligarşik eğilimlerin ve lider sultanının çok ciddi boyutlara ulaştığı yadsınamaz bir gerçektir. Görülmektedir ki, ölüm ya da siyasi hakların kaybı gibi nedenler dışında parti liderlerinin değiştiğine pek rastlanmamaktadır. Diğer taraftan, Türkiye’de neredeyse her partinin, aday tespiti konusunda büyük oranda merkez yoklamasını tercih ettiği ve bu nedenle de parti içi demokrasinin zedelendiği bilinen bir gerçektir. Bu sorunun giderilmesi için, büyük oranda önseçim yapılması zorunluluğu getirilmelidir. Ayrıca, parti içi demokrasi bakımından, milletvekili adaylarını lidere bağımlı hale getiren blok liste uygulaması yerine, tercihlili oy sistemine imkân tanıyacak hukuksal değişiklikler yapılmalıdır. Bu noktada, parti içi demokrasinin uygulanamaması açısından aday tespit yönteminde ve örgüt yapısındaki antidemokratik uygulamalar, lider sultanı, oligarşik yapı gibi nedenler ileri sürülse de, esasen bu noktada demokratik bir siyasi kültürün yerleşmesi bu noktadaki en önemli ihtiyaçtır.⁵⁴

Ancak sadece Siyasal Partiler Yasasında, parti tüzük ve yönetmeliklerinde değişiklikler yapılması da parti içi demokrasiyi sağlamaya yetmez. Demokrasiyi, parti içinde de ülke içinde de etkin kılmak için yeni bir yönetim anlayışına ve yönetim yapısına ihtiyaç vardır. Yeni yönetim anlayışı, vatandaşa güvenen, insanların kendi çözümlerini üreteceklerini kabul eden, sivil topluma dayalı katılımcı demokrasiyi egemen kılmak isteyen, yerinden demokratik yönetime

⁵² Murat Tezcan, “Parti İçi Demokrasi ve CHP Tüzüğüne İlişkin Bir İnceleme”, http://www.turkhukuk sitesi.com/makale_1678.htm, Erişim Tarihi: 25.08.2016.

⁵³ Rengül Ekizceleroğlu, **Türkiye’de Parti İçi Demokrasinin Hukuksal Boyutları**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, Ocak 2008, s. 250.

⁵⁴ Ekizceleroğlu, s. 251-252.

ağırlık veren, bir anlayış olmalıdır. Bu yeni anlayışla birlikte siyaset ve toplumsal yaşam daha da demokratikleşebilecektir.⁵⁵

KAYNAKLAR

Akçalı, Nazif, **Siyaset Bilimine Giriş**, Bilgehan Basımevi, İzmir, 1988.

Atar, Yavuz, “Çağdaş Demokrasinin Siyasal Boyutu: Türkiye’de Demokratikleşme ve Anti-Demokratikleşme Göstergeleri”, **Yeni Türkiye**, Cilt: 3, Sayı: 17, Eylül-Ekim 1997, ss. 73-94.

Aydemir, Şevket Süreyya, **İkinci Adam** (II. CİLT), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985.

Bilir, Faruk, **Siyasi Partilerde Parlamento Adaylarının Belirlenmesi (Karşılaştırmalı Bir İnceleme)**, Yetkin Yayınları, Ankara 2007.

Dönmez, Gökhan, **1982 Anayasası’nda Milletvekilliği Statüsünün Kazanılması ve Sona Ermesi**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2016.

Ecevit, Bülent, **Demokratik Sol’da Temel Kavramlar ve Sorunlar**, Ajans Türk Matbaacılık, Ankara, 1975

Ekizceleroğlu, Rengül, **Türkiye’de Parti İçi Demokrasinin Hukuksal Boyutları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, Ocak 2008.

Erkan, Hüsnü “Türkiye’de Demokrasinin Ekonomik Temelleri ” **Türkiye’de Demokrasi Ve Demokrasi Kültürünün Gelişmesi**, Demokrasi Vakfı ve Atatürk İlkeleri İnkılapları Tarihi Enstitüsü ortak yayını, İzmir 1990, s.85.

Eroğul, Cem, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, Ankara, 1990.

Kabasakal, Mehmet, **Türkiye’de Siyasal Parti Örgütlenmesi(1908-1960)**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1991.

Kabasakal, Mehmet, **Türkiye’de Siyasal Parti Örgütlenmesindeki Kısıtlamalar**, Siyasi Partiler ve Demokrasi, TESAV Yayınları, Ankara, 1995.

Kara, Nihal , “Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları”, **Tarih ve Demokrasi**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992.

Karatepe, Şükrü, **Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1993.

Kışlalı, Ahmet Taner, **Siyaset Bilimi**, A.Ü. Basın Yayın Yüksekokulu Yayınları, No:9,Ankara,1987.

Öz, Esat, **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992.

Özüerman, Tülay, **Türkiye İçin Nasıl Bir Anayasa (Anayasaya Siyasal Yaklaşım)**, Alfa Yayıncılık, İstanbul 1992.

Perinçek, Doğu, **Anayasa ve Partiler Rejimi**, Kaynak Yayınevi, 3. Baskı, İstanbul, 1985.

Sartori, Giovanni, **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, Çev: Tuncer Karamustafaoğlu, Mehmet Turhan, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Yetkin Basımevi, Ankara.

⁵⁵ Tezcan, http://www.turkhukuksitesi.com/makale_1678.htm, Erişim Tarihi: 25.08.2016.

Soysal, Mümtaz, **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, Gerçek Yayınevi, İstanbul,1987.

Tanilli, Server, **Devlet ve Demokrasi, Anayasa Hukukuna Giriş**, Say Kitap Pazarlama, İstanbul, 1982.

Tekeli, İlhan, “Partilerin Yapıları Türkiye Demokrasisinin Bir Kısmını Açıklayabilir mi?” **Bilim ve Sanat Dergisi**, sayı 83, Kasım 1987.

Tezcan, Murat, “Parti İçi Demokrasi ve CHP Tüzüğüne İlişkin Bir İnceleme”, http://www.turkhukuk sitesi.com/makale_1678.htm, Erişim Tarihi: 25.08.2016.

Timur, Taner, **Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş**, İletişim Yayınları, Cep Üniversitesi Dizisi, İstanbul, 1991.

Tunaya, Tarık Zafer, **Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku**, 5. Baskı, Ekin Yayınları, İstanbul,1982.

Tuncay, Suavi, **Parti İçi Demokrasi ve Türkiye**, Gündoğan Yayınları, Ankara,1996.

Uysal, Ayşen, Topak, Oğuz, **Particiler, Türkiye’de Sosyal Ağların İnşası**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

Yanık, Murat, **Parti İçi Demokrasi**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.

Yanık, Murat, **Parti İçi Demokrasi**, İkinci Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2013.

Yetkin, Çetin, **Türkiye’de Tek Parti Yönetimi (1930-1945)**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1983.

Yıldız, Nuran, **Türkiye’de Siyasetin Yeni Biçimi (Liderler, İmajlar ve Medya)**, Phoenix Yayınevi, Ankara 2002,